

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

William H. McNeill

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ
ΠΟΛΕΜΟ

Πρόλογος ΣΤΑΘΗΣ Ν. ΚΑΛΥΒΑΣ
Επίμετρο ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

William H. McNeill

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Μετάφραση: Νίκος Ρούσσοσ

Πρόλογος: Στάθης Ν. Καλύβας

Επίμετρο: Θάνος Βερέμης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Διεύθυνση σειράς: Κωνσταντίνα Μπότσιου

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Τίτλος πρωτοτύπου: *THE METAMORPHOSIS OF GREECE SINCE WORLD WAR II*

Συγγραφέας: William H. McNeill

Μετάφραση: Νίκος Ρούσσος

Επιμέλεια-Διόρθωση: Αλέξανδρος Καρατζάς

Licensed by The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, U.S.A.

© 1978 by The University of Chicago. All rights reserved.

© 2017, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., για την ελληνική γλώσσα

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2017

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-759-4

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση: Το γιατί και το πώς μιας απίστευτης μεταμόρφωσης.....	7
Ευχαριστίες.....	16
Εισαγωγή: Το σκηνικό της Ελλάδας.....	18
Κεφάλαιο 1: Τα βασικά στοιχεία της ελληνικής παράδοσης.....	28
Κεφάλαιο 2: Η οικολογική ιστορία της ελληνικής κοινωνίας μέχρι το 1941.....	63
Κεφάλαιο 3: Τα δημόσια πράγματα μετά το 1941.....	114
Κεφάλαιο 4: Η εμπειρία του χωριού.....	223
Κεφάλαιο 5: Η υφή της ζωής στις ελληνικές πόλεις.....	322
Συμπέρασμα.....	382
Επίμετρο.....	390
Παράρτημα.....	397

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το σκηνικό της Ελλάδας

Οι επισκέπτες που φτάνουν κατά εκατομμύρια στην Ελλάδα κάθε χρόνο συναντούν ένα τοπίο που είναι ταυτόχρονα πανάρχαιο μα κι ολοκαίνουργιο. Η ελληνική ύπαιθρος έχει παραμείνει σχεδόν αναλλοίωτη εδώ και χιλιετίες, από τότε που οι πρώτοι αγρότες άρχισαν να καλλιεργούν τις πεδιάδες και άφησαν πρόβατα και κατσίκες να αποψιλώσουν τις πλαγιές των βουνών. Το καλοκαίρι ο γαλανός ουρανός και η ακόμα πιο γαλάζια θάλασσα πλαισιώνουν ένα άνυδρο τοπίο, όπου μόνο ένα λεπτό αλλά ανθεκτικό στην ανομβρία στρώμα βλάστησης στολίζει το πετρώδες ανάγλυφο που σχηματίζουν οι λόφοι κι οι βουνοπλαγιές. Ασφαλώς, όπου υπάρχει αρκετό γλυκό νερό για να μετριάξει το αμείλικτο λιοπύρι, υπάρχει και πλούσια βλάστηση· όμως τέτοια μέρη δεν υπάρχουν και πολλά στο άγονο τοπίο των λόφων και των βουνών. Τον χειμώνα έρχονται οι βροχές, και για μερικές εβδομάδες την άνοιξη μονάχα οι πλέον άγονες πλαγιές δεν ξεχειλίζουν από ανθισμένη βλάστηση. Όμως το γρασίδι και τα λουλουδία σύντομα μαραίνονται κάτω απ' την κάψα του καλοκαιριού. Μόνο φυτά με βαθιές ρίζες, όπως τα ελαιόδεντρα και τα αμπέλια –παραδοσιακά βασικά είδη της ελληνικής καλλιέργειας– ή τα πανταχού παρόντα πουρνάρια της άγονης γης μπορούν να διατηρήσουν την πρασινάδα τους χωρίς τεχνητή άρδευση. Είναι γεγονός ότι τις τελευταίες δεκαετίες τα αρδευτικά έργα έχουν επεκτείνει σημαντικά το στρώμα της θερινής βλάστησης· επιπλέον, σε ορισμένα μέρη της χώρας με μεγάλο υψόμετρο, που έχουν πολύ

απότομη κλίση ώστε να είναι δυνατή η καλλιέργειά τους, η συστηματική αναδάσωση έχει αρχίσει να επανορθώνει το κακό από την υπερβόσκηση των προηγούμενων αιώνων. Όσο σημαντικές κι αν είναι όμως αυτές οι αλλαγές για την ελληνική οικονομία, δεν είναι αρκετές για να μεταβάλουν ολοκληρωτικά το τοπίο. Οι εύφορες πεδιάδες ακόμα χωρίζονται από βραχώδεις άγονες εκτάσεις· ο ήλιος ακόμα πυρώνει τα πάντα το καλοκαίρι, ενώ τον χειμώνα φυσούν τσουχτεροί άνεμοι. Σκούρα κυπαρίσσια στίζουν πάντα τον ουρανό σαν θαυμαστικά. Και η θάλασσα είναι πάντα κάπου κοντά, ακόμα και όταν δεν φαίνεται.

Ωστόσο, ενώ όλη σχεδόν η Ελλάδα έχει αυτά τα χαρακτηριστικά, όσο ανεβαίνουμε στα βουνά συναντάμε σημαντικές παραλλαγές στο τοπίο. Στις χαμηλότερες πλαγιές έχουν σχηματισθεί αναβαθμίδες προκειμένου να διατηρείται το πολύτιμο χώμα. Η χειρωνακτική εργασία που χρειάστηκε για να δημιουργηθούν αυτές οι αναβαθμίδες αποτέλεσε έργο πολλών γενεών –ίσως και αιώνων– με στόχο να αντληθούν όσο το δυνατόν περισσότερα από ένα στεγνό και γεμάτο πέτρες έδαφος. Όσο ανεβαίνουμε πιο ψηλά αρχίζει να διακρίνεται η επίδραση από τις πιο χαμηλές θερμοκρασίες και τις πιο άφθονες βροχοπτώσεις. Όπου το ανθρώπινο χέρι δεν προκάλεσε τόσο μεγάλες καταστροφές συναντάμε δάση, που ακόμα πιο ψηλά δίνουν τη θέση τους σε οροπέδια όπου τους καλοκαιρινούς μήνες, όταν πια έχουν λιώσει τα χιόνια, βρίσκει κανείς εξαιρετα βοσκοτόπια. Στα ορεινά αυτά βοσκοτόπια, τα οποία από αμνημονεύτων χρόνων οι βοσκοί επισκέπτονται το καλοκαίρι, κατά κανόνα αντιστοιχούν χειμαδιά στους κάμπους. Εκεί, με την άδεια των τοπικών καλλιεργητών, τα πρόβατα μπορούν να βγάλουν τον χειμώνα, βρίσκοντας τροφή σε θερισμένα σιταροχώραφα και εκτάσεις σε αγρανάπαυση.

Οι βροχοπτώσεις αποτελούν παντού τον καθοριστικό παράγοντα. Στα δυτικά, όπου φυσούν άνεμοι γεμάτοι υγρασία από την Αδριατική και τη Μεσόγειο, οι βροχές είναι περισσότερες και οι

εκτάσεις αντίστοιχα πιο πράσινες, αλλά και εδώ διακρίνει κανείς γυμνές ασβεστολιθικές κορυφογραμμές. Στην απάνεμη πλευρά των βουνών επικρατεί μεγαλύτερη ξηρασία· και πολλά από τα νησιά του Αιγαίου μοιάζουν σχεδόν με έρημο.

Παρ' όλα αυτά, η τοπική μορφολογία του εδάφους μπορεί να έχει τεράστια σημασία. Στις άγονες βραχώδεις εκτάσεις, μια πηγή που αναβλύζει ή η απορροή από μια πλαγιά που χάρη στη θέση της παγιδεύει τα σύννεφα της βροχής μπορούν να δημιουργήσουν μια καταπράσινη και ευωδιαστή όαση σε έναν κατά τα άλλα ξερό και άνυδρο τόπο. Το ίδιο αποτέλεσμα έχει και η τεχνητή άρδευση, η οποία πλέον έχει επεκταθεί πάρα πολύ. Το αποτέλεσμα είναι ότι σε κάθε στροφή του δρόμου μπορεί κανείς να δει να απλώνεται μπροστά του και μια καινούργια θέα, είτε πρόκειται για λόφο ή κοιλάδα, είτε για θάλασσα ή απόκρημνα βράχια, μια θέα που αλλάζει το τοπίο στη στιγμή. Τη μικρή κλίμακα της χώρας αντισταθμίζει η απότομη εναλλαγή τοπίων που συναντάει ο ταξιδιώτης καθώς περνάει από τη μια φυσική ζώνη στην άλλη.

Ο άνθρωπος εγκαταστάθηκε στην ελληνική ύπαιθρο από τα πολύ παλιά χρόνια και ανέκαθεν προσπαθούσε, μέσα από δοκιμές και λάθη, να αξιοποιήσει στο έπακρο όλους τους διαθέσιμους πόρους. Οι βελτιώσεις που επέφερε η σύγχρονη γεωπονία στην καλλιέργεια των πεδινών περιοχών –περιορίζοντας, για παράδειγμα, την αγρανάπαιυση– είχαν ως παράπλευρο αποτέλεσμα τη διατάραξη της πανάρχαιας ισορροπίας ανάμεσα στους θερινούς βοσκότοπους και τα χειμαδιά που ήταν απαραίτητα προκειμένου οι ποιμενικές κοινότητες να αξιοποιούν αποτελεσματικά τα ορεινά λιβάδια. Πράγμα που μαρτυρά πόσο ταιριαστές ήταν οι παραδοσιακές πρακτικές με το φυσικό περιβάλλον. Η συνεχής αναζήτηση τρόπων με τους οποίους θα μπορούσε ν' αντληθεί κάτι παραπάνω από τη γη, μια αναζήτηση που χαρακτήρισε αμέτρητες γενιές, τελικά οδήγησε στη δημιουργία ενός οικολογικού μοντέλου όπου δεν υπήρχε σχεδόν

κανένα περιθώριο για σπατάλες.

Όσο, όμως, ανθεκτικό και αν είναι το φυσικό περιβάλλον, δεν μπορεί να υπερνικήσει πλήρως την ανθρώπινη δραστηριότητα. Οι γυμνές πλαγιές οφείλονται κυρίως στη μακροχρόνια υπερβόσκηση και στην επακόλουθη διάβρωση του επιφανειακού εδάφους. Ο Πλάτων είχε παρατηρήσει το φαινόμενο αυτό πριν από 2.400 χρόνια. Τα αποτελέσματα αυτής της μακροχρόνιας κακοποίησης του φυσικού περιβάλλοντος θέτουν ακόμα και σήμερα τα όρια ως προς τις κατοικημένες περιοχές της χώρας – και αυτό θα συνεχίσει να ισχύει και στους επόμενους αιώνες, ανεξάρτητα από το οποιοδήποτε καθεστώς χρήσεων γης μπορεί να θεσπίσει μια κοινωνία με μεγαλύτερη ευαισθησία σε οικολογικά θέματα. Πάντως η ανθρώπινη δραστηριότητα έχει αφήσει το σημάδι της κυρίως στις πόλεις· και είναι κυρίως στις πόλεις όπου καθίσταται εμφανής η νεωτερικότητα της σύγχρονης Ελλάδας.

Περισσότεροι από τους μισούς επισκέπτες καταφθάνουν στην Ελλάδα αεροπορικώς και σχεδόν όλοι προσγειώνονται στο αεροδρόμιο της Αθήνας. Εκεί, τόσο η αισθητική του χώρου όσο και η διαχείριση της ροής ανθρώπων και αποσκευών θυμίζουν έντονα τα άλλα μεγάλα διεθνή αεροδρόμια. Η διαδρομή έως την Αθήνα ενισχύει με τη σειρά της την εντύπωση νεωτερικότητας που αποπνέει το αεροδρόμιο. Για χιλιόμετρα εκτείνονται ατέλειωτες σειρές από καινούργια κτίρια. Πολλά από αυτά είναι ακόμα ημιτελή. Ένα ή δυο πατώματα κατοικούνται, ενώ οι υπόλοιποι όροφοι παραμένουν για πολλά χρόνια τσιμεντένιοι σκελετοί, περιμένοντας τη μέρα που ο ιδιοκτήτης θα 'χει αρκετά χρήματα για να ολοκληρώσει την κατασκευή. Όσο ο επισκέπτης πλησιάζει στο κέντρο της Αθήνας μπορεί, αν ξέρει προς τα πού να κοιτάξει, να διακρίνει, έστω και φευγαλέα, την Ακρόπολη στρέφοντας το βλέμμα του προς κάποιους συγκεκριμένους κάθετους δρόμους. Κατά τα άλλα, στο επίπεδο του δρόμου ο Παρθενώνας είναι εντελώς κρυμμένος πίσω από νέα εξάωροφα ή και οκταώροφα κτίρια, τα οποία απλώνονται στους κεντρικούς

δρόμους της Αθήνας. Σχεδόν όλα αυτά τα οικοδομήματα χτίστηκαν κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια. Και είναι μάλλον απρόσωπα, αφού τα περισσότερα σχεδιάστηκαν για να παρέχουν όσο το δυνατόν πιο πολύ ωφέλιμο χώρο στη χαμηλότερη δυνατή τιμή και χωρίς την παραμικρή έγνοια για τον αισθητικό παράγοντα.

Η ανάπτυξη της Αθήνας αποτελεί, στην ουσία, το κυρίαρχο φαινόμενο της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Ήδη από το 1835, τότε που η πάλαι ποτέ στάσιμη επαρχιακή πόλη έγινε πρωτεύουσα του νεοσύστατου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, η Αθήνα αναπτύσσεται σαν τον καρκίνο, ξεπερνώντας πληθυσμιακά κατά πολύ τα υπόλοιπα αστικά κέντρα. Τα στοιχεία των απογραφών του πληθυσμού είναι ενδεικτικά:

31,5 χιλιάδες το 1848

179,7 χιλιάδες το 1896

802,6 χιλιάδες το 1928 (ευρύτερη περιοχή Αθηνών)

1.378,5 χιλιάδες το 1951 (ευρύτερη περιοχή Αθηνών)

2.540,2 χιλιάδες το 1971 (ευρύτερη περιοχή Αθηνών)

Το 1976 ο πληθυσμός της ευρύτερης περιοχής Αθηνών έφτασε σχεδόν τα τρία εκατομμύρια. Καθώς ο τότε συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας μόλις ξεπερνούσε τα εννέα εκατομμύρια, μια τέτοια συγκέντρωση πληθυσμού σε ένα και μόνο αστικό κέντρο δεν μπορούσε παρά να το κάνει να δεσπόζει επί ολόκληρης της υπόλοιπης χώρας.

Η πρόσφατη ανάπτυξη της Αθήνας με ρυθμό 3,5% ετησίως αντανακλούσε τη μεγάλης κλίμακας εσωτερική μετανάστευση από την υπόλοιπη χώρα. Με τη σειρά της, η σταθερή ροή νεοφερμένων συντηρούσε και συνάμα καθιστούσε απαραίτητη τη φρενήρη άνθηση της οικοδομικής δραστηριότητας, η οποία άλλαξε ριζικά τη μορφή της πόλης μετά το 1945. Υπάρχουν και άλλα πολλά εμ-

φανή σημάδια νεωτερικότητας. Για τους σύγχρονους Αθηναίους η ιδιοκτησία αυτοκινήτου είναι εξίσου σημαντική με την ιδιοκτησία κατοικίας, με αποτέλεσμα ακόμα και οι φαρδύτεροι δρόμοι και οι λεωφόροι να φρακάρουν κατά τις ώρες αιχμής, και να παράγεται ένα επιβλαβές και σχεδόν μόνιμο νέφος αιθαλομίχλης. Από αυτές τις απόψεις, η Αθήνα μοιάζει περισσότερο με το Τόκιο και το Λος Άντζελες, δύο επίσης ολοκαίνουργιες μεγαλουπόλεις, παρά με ευρωπαϊκές πρωτεύουσες όπως το Παρίσι και το Λονδίνο.

Σε άλλες περιοχές της Ελλάδας το ανθρωπογενές τοπίο δεν είναι τόσο καινούργιο, ενώ δεν είναι ούτε κατά διάνοια τόσο εκτεταμένο. Μόνο η Θεσσαλονίκη έχει να επιδείξει κάτι που να θυμίζει έστω και ελάχιστα τον πρόσφατο ρυθμό μεγέθυνσης της Αθήνας· αλλά με 557.360 κατοίκους το 1971, το μέγεθός της μόλις ξεπερνά το ένα τέταρτο του μεγέθους της πρωτεύουσας. Παρ' όλα αυτά, οι επαρχιακές πόλεις και πολλά χωριά της Ελλάδας έχουν κατά μεγάλο μέρος ξαναχτιστεί τα τελευταία τριάντα χρόνια. Αμέτρητες ημιτελείς οικοδομές επιβεβαιώνουν την ύπαρξη φιλόδοξων σχεδίων για το μέλλον. Για να βρει κανείς κοινότητες που δεν έχουν υποστεί εμφανείς αλλαγές θα πρέπει να ταξιδέψει σε απομακρυσμένα νησιά και στα βουνά. Μερικές από αυτές τις κοινότητες έχουν ήδη τεθεί υπό ειδικό καθεστώς, βάσει του οποίου απαγορεύονται αυστηρά οι νέες κατασκευές που δεν συμμορφώνονται με τα παραδοσιακά μοτίβα.

Μια τέτοια κοινότητα είναι και η μικρή κωμόπολη του Μετσόβου. Σκαρφαλωμένο ψηλά στην οροσειρά της Πίνδου, η οποία χωρίζει τη Θεσσαλία από την Ήπειρο, το Μέτσοβο έχει τελείως παραδοσιακή όψη. Στενά λιθόστρωτα δρομάκια και μονοπάτια εκτείνονται ανάμεσα σε σπίτια με σκεπές καλυμμένες με πλάκες από ανοιχτόχρωμη πέτρα. Καθώς τα σπίτια αναρριχώνται στις απότομες πλαγιές, οι όμορφες πέτρινες σκεπές φαίνονται καθαρά όσο κανείς περιπλανιέται στη μικρή πόλη περνώντας από το ένα επίπεδο στο άλλο. Σειρές από μουλάρια διασχίζουν ακόμα τους δρόμους, φορ-

τωμένα με ξυλεία και μαλλί – παραδοσιακά εξαγωγήματα προϊόντα αυτής της απομακρυσμένης αλλά παμπάλαιας κωμόπολης· και οι γυναίκες στέκονται έξω από τις πόρτες ντυμένες με τις χωριάτικες ενδυμασίες, που σπάνια βλέπει κανείς σήμερα σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Ωστόσο, υπάρχει κάτι το τεχνητό σε όλα αυτά. Το Μέτσοβο είναι γραφικό, και πρόσφατα το κατάλαβε καλά. Οι επικεφαλής της κοινότητας αναβαθμίζουν την κωμόπολη, μετατρέποντάς τη σε χιονοδρομικό κέντρο. Είναι ξεκάθαρο ότι έχουν στο μυαλό τους ένα μοντέλο τύπου Ίνσμπρουκ, όπου η τοπική αρχιτεκτονική και οι αλπικές ενδυμασίες επιβίωσαν και απέκτησαν, όντως, νέα ζωή με την άφιξη της κοσμοπολίτικης φινέτσας.

Ακόμα και έτσι, τα φαινόμενα απατούν. Η γραφικότητα του Μετσόβου στην πραγματικότητα συντελεί σε μια ενεργή νεωτερικότητα, με στόχο, μέσω της έξυπνης αξιοποίησης περιορισμένων πλουτοπαραγωγικών πόρων, να διατηρηθεί ή να αυξηθεί η τοπική ευημερία. Κάτι το οποίο οι κάτοικοι του Μετσόβου έκαναν και κάνουν εδώ και αιώνες. Η κωμόπολη αυτή αποτελούσε κάποτε το κέντρο ενός εκτεταμένου δικτύου караβανιών, το οποίο απλωνόταν προς τον βορρά και έφτανε μέχρι την κεντρική Ευρώπη· και όταν πλέον η μεταφορά φορτίων με ζώα έπαψε να συμφέρει οικονομικά, τα εμπορικά δίκτυα ανάμεσα στις οικογένειες που κατάγονταν από το Μέτσοβο συνέχισαν να λειτουργούν σε μακρινές πόλεις της Ευρώπης. Γενεές επιτυχημένων επιχειρηματιών στα ξένα μέρη συνέχισαν να θυμούνται την προγονική καταγωγή τους. Τα κονδύλια για το τελεφερίκ του σκι, που τώρα ορθώνεται στις πλαγιές πάνω από την κωμόπολη, προήλθαν από τέτοιους μετανάστες, των οποίων το ενδιαφέρον για το Μέτσοβο δεν μειώθηκε καθόλου επειδή ζούσαν εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά, στην Αυστρία.

Η αλήθεια είναι ότι η αστραφτερή νεωτερικότητα της Αθήνας και άλλων ελληνικών πόλεων δεν κρύβει εντελώς τα σημάδια συνέχειας και συνοχής με τις παλιές ελληνικές παραδόσεις και με τον

παλιό τρόπο ζωής. Φυσικά, πρέπει να ψάξει κανείς για να βρει τέτοια σημάδια. Όσοι συνέρρευσαν μαζικά από την επαρχία στις πόλεις λαχταρούσαν όσο τίποτε άλλο να κερδίσουν το δικαίωμα στην απόλαυση των ανέσεων της αστικής ζωής. Αυτό συνεπαγόταν την εκούσια αποκοπή από όλα τα εξωτερικά και εμφανή σημάδια του επαρχιακού παρελθόντος, στον βαθμό που το επέτρεπαν τα οικονομικά τους, καθώς και την πλήρη εξοικείωση με τον αστικό τρόπο ζωής. Όμως εάν περιπλανηθεί κανείς λίγο πιο έξω από τα πολυσύχναστα κεντρικά σημεία της Αθήνας εύκολα θα ανακαλύψει μικρές πλατείες και παράδρομους όπου η ζωή διατηρεί κάτι από τον αέρα του χωριού. Η ζωή εδώ κυλάει ήρεμα· οι μαγαζάτορες περνούν αρκετή ώρα συζητώντας στα καφενεία με φίλους, ενώ έχουν τον νου τους για πιθανούς πελάτες. Κι όταν εμφανιστεί κάποιος πελάτης, η συνάντηση δίνει την αίσθηση όχι απλώς επαγγελματικής συναλλαγής αλλά και κοινωνικής επίσκεψης. Οι αυτοαπασχολούμενοι και οι υπάλληλοι μερικής απασχόλησης αφθονούν: το σφύριγμα του εργοστασίου και το χτύπημα της κάρτας σε κάποιο γραφείο δεν τους κάνουν· προτιμούν την αιώνια εναλλαγή δουλειάς καισχόλης που χαρακτηρίζει την επαρχιώτικη νοοτροπία.

Στα περίχωρα της πόλης, όπου οι νέοι εσωτερικοί μετανάστες έχουν καταλάβει άδειες εκτάσεις, τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της ζωής στο χωριό επιβιώνουν σχεδόν ανέπαφα. Φτωχικές κατοικίες, βιαστικά χτισμένες με ντόπια υλικά, περιστοιχίζονται από μικρούς κήπους όπου νοικοκυρές με τσεμπέρια σκύβουν υπομονετικά πάνω απ' τα μικρά μπουστάνια τους, στη γνωστή στάση κοψομεσιάσματος που ανέκαθεν υπέμεναν οι αγρότισσες. Οι άντρες τους, που δουλεύουν στα εργοστάσια ή κάνουν κάθε λογής δουλειές του ποδαριού στην πόλη, φοράνε αστικά ρούχα και πηγαίνουν στη δουλειά με το λεωφορείο. Ωστόσο, και στην περίπτωση τους, σημάδια από τις συνήθειες του χωριού κάνουν κάθε τόσο την εμφάνισή τους. Γυαλιστερά καινούργια ανατρεπόμενα φορτηγά, για παράδειγμα, συχνά

έχουν κρεμασμένο στο ψυγείο ένα κομπολόι από γαλάζιες χάντρες, όπως αυτές που χρησιμοποιούσαν οι μουλαράδες επί αιώνες για να προστατέψουν τα υποζύγια τους από το μάτιασμα.

Τέτοιες περιστασιακές εικόνες υποδεικνύουν ότι τα παραδοσιακά μοντέλα συμπεριφοράς, που περνάνε από τη μια γενιά στην άλλη μέσα από τις οικογενειακές συνήθειες, εξακολουθούν να διαποτίζουν την ελληνική κοινωνία, προσδίδοντας στη χώρα έναν εντελώς δικό της χαρακτήρα. Οι συνειδητές προσπάθειες αποτίναξης του χωριάτικου παρελθόντος και της φτώχειας που το συνόδευε δεν συνεπάγονται την αποκήρυξη όλων των αξιών του χωριού: αντιθέτως, τη νέα ζωή στην πόλη συνεχίζουν να εμπνέουν, τουλάχιστον εν μέρει, οι αναμνήσεις του αγροτικού παρελθόντος, η σκληρότητά του και η επιθυμία των αγροτών για περισσότερες υλικές ανέσεις. Κανένας νεοφερμένος στην πόλη δεν θεωρεί ότι, αφήνοντας πίσω του τη ζωή στο χωριό, θα μεταβάλει έστω και στο ελάχιστο τους παλιούς κανόνες που πρέπει να τηρεί κανείς για να προκόψει. Τα κατάλοιπα λοιπόν της αγροτικής νοοτροπίας είναι έντονα. Η εκτεταμένη αστικοποίηση, που προέκυψε σε διάστημα το οποίο μόλις αντιστοιχεί σε μια ανθρώπινη ζωή, καθιστά οτιδήποτε άλλο αδύνατο. Ως εκ τούτου, η ελληνική κοινωνία, η ελληνική πολιτική σκηνή και η οικονομική συμπεριφορά των Ελλήνων παρουσιάζουν αισθητές διαφορές σε σύγκριση με χώρες που δεν μοιράζονται την ελληνική κληρονομιά.

Οι ξένοι, ιδίως οι Αμερικανοί, δεν συνειδητοποιούν πάντοτε αυτό τον παράγοντα. Υπερήφανοι για τα επιτεύγματά μας και βέβαιοι για την ανωτερότητα του αμερικανικού τρόπου δουλειάς, οι Αμερικανοί αξιωματούχοι και επιχειρηματίες συχνά θεωρούμε ότι αρκεί οι Έλληνες να αποκτήσουν τις δικές μας διαχειριστικές δεξιότητες και, στη συνέχεια, χάρη στην εισαγόμενη τεχνογνωσία, θα πετύχουν τα ίδια αποτελέσματα που επιτυγχάνονται στις Ηνωμένες Πολιτείες και οπουδήποτε αλλού. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει πάντα.

Ακόμα και όταν η πανίσχυρη μηχανή μιας απρόσωπης αγοράς βάζει πάνω απ' όλα τη σύγχρονη τεχνολογία, υπάρχει πάντα χώρος για προσωπικές επιλογές, και αυτές οι επιλογές μερικές φορές αντανακλούν βαθιά ριζωμένες παραδοσιακές αξίες και συμπεριφορές, προς έκπληξη των ξένων, οι οποίοι ελάχιστα γνωρίζουν –και ακόμα λιγότερο ενδιαφέρονται– για το παρελθόν του τόπου.

Στόχος αυτού του δοκιμίου είναι να ρίξει φως στην ελληνική σκηνή διερευνώντας τα στοιχεία συνέχειας αλλά και αντίθεσης ανάμεσα στα παλαιά και τα καινούργια χαρακτηριστικά του ελληνικού βίου. Το πρώτο βήμα είναι να προσπαθήσουμε να διακρίνουμε τις πιο συναφείς με τα όσα μας απασχολούν πλευρές της ελληνικής παράδοσης και να αναλύσουμε τους τρόπους με τους οποίους η εν λόγω παράδοση ταίριαξε με το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον μέσα από το οποίο αναδύθηκε και άνθησε. Έτσι, τα επόμενα δύο κεφάλαια θα τα αφιερώσουμε στα δύο αυτά θέματα.

WILLIAM H. McNEILL

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Το εμβληματικό αυτό βιβλίο αποτελεί θεμελιώδες ανάγνωσμα για όποιον θέλει να κατανοήσει σε βάθος τις μεταπολεμικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Ο βραβευμένος με το Εθνικό Βραβείο Βιβλίου των ΗΠΑ καθηγητής Ιστορίας William H. McNeill έγραψε ένα συγκλονιστικό έργο, όπου υπογραμμίζεται το πόσο ριζικά άλλαξε η Ελλάδα από τις τεκτονικές συγκρούσεις του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τον Εμφύλιο, την Ανασυγκρότηση, την ένταξη στο νέο διεθνές σύστημα και την οικονομική ανάπτυξη.

Παράδοση και εκσυγχρονισμός, εθνικές ιδιαιτερότητες και ξένες επιδράσεις, επαρχιακές δομές και αστικοποίηση, τοπικές συμπεριφορές και ενιαία εθνικά πρότυπα αναλύονται με οξυδέρκεια και ακρίβεια που συναρπάζει, όχι μόνο από τη σκοπιά της ενδελεχούς επιστημονικής μελέτης, αλλά και ως μια μαρτυρία από πρώτο χέρι.

Το βιβλίο του McNeill αποτελεί ένα συναρπαστικό ψυχογράφημα της χώρας, εξαιρετικά επίκαιρο ειδικά στις μέρες μας, τώρα που ο αναγνώστης αναζητεί στην Ιστορία απαντήσεις για τις αβεβαιότητες της εποχής μας.

Μια ολοκληρωμένη ματιά πάνω στη σύγχρονη ελληνική ιστορία – τόσο συνολική, όσο σπανίως καταφέρνουν (αν το καταφέρνουν ποτέ) να αποδώσουν οι ίδιοι οι Έλληνες αναλυτές.

ΕΥΑΝΘΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

σειρά ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η σειρά περιλαμβάνει έργα Ελλήνων και ξένων συγγραφέων για την ελληνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία, με διεισδυτική και αδογματίστη ματιά. Οι αναζητήσεις του σήμερα συνδέονται με γεγονότα, ιδέες και δυναμικές του παρελθόντος. Η σειρά αναδεικνύει την Ιστορία ως ζωντανό κομμάτι των ταυτοτήτων και των αποφάσεων που συνοδεύουν τα βήματά μας στο παρόν και στο μέλλον.

ISBN 978-960-569-759-4

9 789605 697594

Κωδ. μπηχ/σης 25.100

www.epbooks.gr